

Ewa Kaptur, Andrzej Narloch

Rosyjskie internetowe wpisy kondolencyjne (cz. 1)

Acta Neophilologica 16/1, 53-64

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Kaptur

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Andrzej Narloch

Instytut Filologii Rosyjskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ROSYJSKIE INTERNETOWE WPISY KONDOLENCYJNE (CZ. 1)

Słowa kluczowe: condolence entry, obituary, literary genre, value judgement in the language

Data 10 kwietnia 2010 roku zapisała się czarną kartą w historii narodu polskiego. Niemalże cały świat błyskawicznie obiegła wiadomość o tragedii, która rozegrała się pod Smoleńskiem w Rosji. Informacje o rozbiciu samolotu prezydenckiego przekazywały media we wszystkich krajach. Telewizja polska całkowicie zmieniła swoją ramówkę. Nie mniejszym echem wydarzenia kwietniowego poranka odbiły się w telewizji rosyjskiej. Również stacje radiowe szeroko relacjonowały ich przebieg, prezentowały biografie tragicznie zmarłych pasażerów, zwłaszcza prezydenta Lecha Kaczyńskiego. Z mediów płynęły słowa współczucia, kondolencji, ale także nadziei dla rodzin ofiar.

W owym czasie rosyjscy internauci zaczęli zamieszczać wpisy kondolencyjne w różnych mediach elektronicznych. Najlepszym przykładem mogą być wpisy na stronach gazety internetowej „Риа Новости”. Internauci, czując wewnętrzną potrzebę wyrażenia swoich emocji, gremialnie przysyłali na adres tego portalu słowa współczucia i wsparcia dla Polaków. W związku z tym redakcja rian.ru wydzieliła specjalną rubrykę, w której opublikowano wszystkie wpisy, przychodzące nie tylko z Rosji, ale z całego świata (przykładowo z USA, Ukrainy, Białorusi, Kazachstanu, Kanady, Niemiec, Hiszpanii i Tadżykistanu). Zdecydowana większość wpisów została napisana w języku rosyjskim, tym niemniej nie brakowało tekstów w innych językach (na przykład angielskim, niemieckim, ukraińskim czy bułgarskim). Znajomość języka rosyjskiego wśród Polaków jest coraz mniejsza, dlatego w gronie polskich tłumaczy powstała spontaniczna akcja nieodpłatnego tłumaczenia na język ojczysty treści wszystkich nadesłanych listów. Do redakcji rosyjskiego portalu zaczęły napływać także słowa podziękowania ze strony

Polaków, które również zostały tam umieszczone. Przetłumaczone wpisy zaprezentowano obok tekstów rosyjskich. W elektronicznej księdze kondolencyjnej łącznie ukazało się ponad 3100 wpisów.

W niniejszym artykule przedstawiono oryginalne rosyjskie wpisy internetowe zamieszczone na stronie gazety internetowej „Риа Новости” (www.ria.ru). W centrum uwagi autorów znalazł się internetowy wpis kondolencyjny jako gatunek literacki. Głównym celem artykułu jest określenie cech kompozycyjnych i gatunkowych omawianych wpisów oraz funkcji tego szczególnego typu wypowiedzi¹. Ze względu na bogactwo zebranego materiału całość podzielono na dwie części. Poniżej przybliżono definicję nekrologu, zaproponowaną zarówno przez polskich, jak i rosyjskich badaczy, i na jej tle scharakteryzowano rosyjskie kondolencje. Omówiono także strukturę elektronicznych wpisów, zaczynając od podania powodów, dla których składa się kondolencje, i zwracając uwagę na to, komu je się składa. W drugiej części szczegółowo przeanalizowano pozostałe obligatoryjne elementy internetowych wpisów kondolencyjnych. Tam też zamieszczono wykaz cytowanych i przywoływanych źródeł.

Wydaje się, że w rosyjskojęzycznej literaturze nekrolog jako przedmiot analiz nie cieszył się dotychczas zbyt dużym zainteresowaniem badaczy². W Polsce rzecz miała się zgoła inaczej³. Co ciekawe, pierwszymi badaczami zajmującymi się szeroko pojętą problematyką nekrologii byli rusycyści Wojciech Chlebda i Tadeusz Klimowicz [Chlebda 1993; Klimowicz 1996a; Klimowicz 1996b].

Poddane badaniom teksty niewątpliwie mieszczą się w konwencji gatunku kondolencyjnego. Cechuje go użycie szczególnych środków językowych, wrażliwość nadawcy wobec przekazywanych treści, co wynika bezpośrednio z pełnionych przez niego funkcji⁴. W internetowych nekrologach kondolencyjnych ich nadawcy przekazują wyrazy współczucia i wsparcia najbliższym żałobnikom zmarłego. Jednakże elektroniczna forma nekrologów, za którą stoi pewna anonimowość w globalnej sieci, niezależnie od zachowanej możliwości złożenia podpisu pod tekstem, często jest skierowana nie tylko do członków rodziny zmarłych. Ogrom tragedii smoleńskiej, jej niejako ogólnonarodowy charakter, uczynił odbiorcami przekazu kondolencyjnego całe polskie społeczeństwo. Spora liczba

¹ Na stronie internetowej z wpisami kondolencyjnymi po katastrofie smoleńskiej funkcjonują również takie formy, które nie powielają klasycznego kształtu kondolencji. W zebranych materiale można wyróżnić teksty nawiązujące do innych typów gatunków publicystycznych, najczęściej o charakterze retrospektywnym, na przykład wspomnień. W tej sytuacji tworzenie tego typu hybryd gatunkowych rodzi trudności z jednoznacznym zakwalifikowaniem owych tekstów do odpowiedniego gatunku. Nie stanowią one przedmiotu naszych badań.

² W językoznawstwie rosyjskim nekrologi i kondolencje jako gatunek literacki nie były zbyt często przedmiotem badań. Pojedyncze artykuły opublikowali E.A. Mitina, E.A. Unukowicz, W.I. Żelwis, A.A. Uliura, T.W. Tarasenko.

³ Po pierwszej monografii Jacka Kolbuszewskiego (*Z głębokim żalem... O współczesnej nekrologii* [Kolbuszewski 1997]) pojawiło się sporo opracowań, zarówno literacko-, jak i językoznawczych. Zob. np. monografię Ewy Kaptur (*Językowy kształt prasowych współczesnych nekrologów (na materiale poznańskich dzienników z roku 2001)* [Kaptur 2008]) oraz artykuły M. Borejszo, J. Dębickiej, R. Grzesiaka, M. Hodarskiej, E. Kaptur, J. Kściuczyk, S. Mikołajczaka, J. Sierociuka, H. Sojki-Maształercz, K. Turek.

⁴ Jacek Kolbuszewski ten typ wypowiedzi zalicza do gatunku drobnych ogłoszeń prasowych i internetowych związanych z czyjąś śmiercią, czyli nekrologów [zob. Kolbuszewski 1997: 34].

wypowiedzi była zatem skierowana bezpośrednio do narodu polskiego, określanego w tym czasie jako „wspólnota cierpienia”. W ten sposób śmierć tragicznie zmarłych stała się stratą nie tylko dla najbliższej rodziny. Stanowi to poniekąd zapewnienie o istnieniu pewnego rodzaju wspólnoty żałoby [Kaptur 2008: 161].

Obligatoryjnym elementem każdego wpisu kondolencyjnego są kondolencje, czyli zwyczajowo przyjęte formuły, za pomocą których nadawcy składają wyrazy współczucia bliskim osoby zmarłej oraz solidaryzują się z ich cierpieniem. Skonwencjonalizowana forma kondolencji zakłada występowanie pewnych stałych elementów w strukturze nekrologu tego typu. Należy zaliczyć do nich identyfikację adresatów kondolencji, podanie powodów składania kondolencji, identyfikację osoby zmarłej, identyfikację autorów nekrologu. Wszystkie te elementy pojawiają się obligatoryjnie (rzadziej fakultatywnie) w polskich nekrologach prasowych [Kaptur 2008: 161–162]. W internetowych księgach kondolencyjnych dominują zaś teksty wielogatunkowe, wielowariantowe, które swoją budową przypominają nekrologi hybrydalne (drugi człon wpisu prawie zawsze nawiązuje do kondolencji) [Kaptur 2012: 65–66].

Już na podstawie pobieżnej analizy można stwierdzić, że rosyjskie internetowe wpisy kondolencyjne nawiązują do polskich nekrologów kondolencyjnych, zachowują elementy wspólne z klasycznymi nekrologami kondolencyjnymi. W zebranych materiale można wskazać pewne stałe kolokacje wykorzystywane we wpisach internetowych. Najbardziej właściwym odpowiednikiem polskiego terminu nekrolog kondolencyjny jest rosyjski termin *соболезнование* (por. pol. termin „kondolencje”). Jednak we współczesnej prasie rosyjskiej nie są one często umieszczane, stanowią raczej ustną formę wypowiedzi.

Porównując znaczenie i zakres użycia polskiego i rosyjskiego terminu (ros. *некролог*), należy wskazać występujące między nimi różnice semantyczne. Prasowy nekrolog rosyjski przybiera zgoła odmienną postać. Z reguły jest to napisany w formie artykułu podgatunek publicystyczny (dziennikarski), informujący o śmierci człowieka oraz prezentujący i oceniający najważniejsze dla społeczeństwa fakty jego biografii [Петров 1982: 332]. Autorzy rosyjskich nekrologów relacjonują życie i twórczość osoby zmarłej, między innymi prezentują osiągnięcia zmarłego, jego wkład w życie społeczne, przyznane nagrody i wyróżnienia, przytaczają również jego pozytywne cechy charakteru, afirmując postawę życiową. Podaje się w skrócie także przyczyny śmierci, uciekając się zazwyczaj do ogólnikowych stwierdzeń [zob. Kaptur 2008: 20–21]. Warto podkreślić, że w takim znaczeniu – pośmiertnego wspomnienia – funkcjonowały również pierwsze polskie nekrologi prasowe w XIX wieku i na początku XX. Z noty pośmiertnej wykształcił się typ nekrologu, który Jacek Kolbuszewski sklasyfikował jako nekrolog informacyjny [Kolbuszewski 1997: 47]. Nekrolog w takim ujęciu pełni przeważnie funkcje informacyjną i laudacyjną – biogramy osób zmarłych są zawsze pozytywnie wartościowane.

W rosyjskiej prasie można również spotkać nieco inną, krótszą formę nekrologu, jednak jest ona już mniej popularna w Rosji. To niewielka wzmianka na ostatnich stronach wydania gazety, zawierająca informacje o śmierci osoby oraz skierowane do rodziny zmarłego słowa współczucia. Taki nekrolog zbliżony jest w formie do polskiego prasowego nekrologu kondolencyjnego, zamieszczanego na łamach dzienników. Najczęs-

ciej autorami takich nekrologów są przyjaciele zmarłego bądź jego współpracownicy, wyrażający słowa współczucia w imieniu zakładu pracy.

Oprócz wcześniej wymienionych składowych, dotyczących życia i osiągnięć osoby zmarłej, struktura rosyjskiego nekrologu zakłada jeszcze współistnienie kilku elementów, na które składają się: identyfikacja osoby zmarłej, element chronologiczny (informacje o dacie urodzenia i śmierci⁵, miejscu pogrzebu), przyczyna zgonu. Pojawiają się również skonwencjonalizowane frazy wyrażające żal po utracie zmarłego i zachowanie go w pamięci⁶. Niekiedy w nekrologu wymienia się nazwiska osób szczególnie bliskich zmarłemu, i w zależności od autora nekrologu – nazwiska członków najbliższej rodziny, przyjaciół, współpracowników itd.

Jewgienij Zołotuchin w rozważaniach nad poprawnością pisania nekrologów wymienia ich niezbędne składowe, do których zalicza: 1) identyfikację osoby zmarłej; 2) podanie dokładnych dat urodzin i śmierci; 3) podanie miejsca urodzenia i miejsca pochowania; 4) występowanie formuł zapewniających o pamięci; 5) identyfikację osób najbliższych zmarłemu [Золотухин 2011: 7]. Oprócz wymienionych cech zaleca ostrożność i takt w dobieraniu słów, unikanie krytyki zmarłego. Taka zasada postępowania wpisuje się w system uniwersalnych wartości mówienia o zmarłym tylko dobrze – w myśl łacińskiej maksymy *de mortuis nihil nisi bene*.

Nieustanne procesy konwergencji i dywergencji gatunków literackich sprawiają, że w prasie rosyjskiej (zarówno tradycyjnej, jak i elektronicznej) można zauważyć współistnienie mieszanych form publicystycznych, w tym również różnego typu nekrologów⁷. Do takich należy zaliczyć wpisy kondolencyjne. Większość z nich przybiera formę nekrologów kondolencyjnych (ros. *соболезнование*). Nekrologi kondolencyjne, ze względu na dominujące w nich funkcje: ekspresywną, konsolacyjną i terapeutyczną, stanowią istotny środek językowego wyrażania myśli i emocji. Autor może składać kondolencje w formie ustnego przekazu, działając tym samym w odpowiedniej konsytuacji obligującej go do właściwego zachowania językowego. Przekaz ów może przybrać także formę wypowiedzi pisemnej, wyrażanej w tej samej intencji.

Specyfiką kondolencji przekazywanych w obu formach, ustnej i pisemnej, jest zastosowanie dość ograniczonego arsenału stereotypowych środków wyrażania. Nadawca wykorzystuje stałe i skonwencjonalizowane konstrukcje, świadczące o współcierpieniu z odbiorcą komunikatu i udzielanym mu wsparciu. Do takich wyrażań należy zaliczyć frazy typu:

⁵ Podanie dokładnej daty śmierci wiąże się z prawosławnym kręgiem kulturowym i obchodzeniem tak zwanych pominek (ros. *помянуть*), czyli wspominaniem zmarłego w określonych dniach od daty śmierci. Szczególnymi dniami wspominania zmarłych jest trzeci, dziewiąty i czterdziesty dzień po śmierci [zob. Markunas, Uczitiel 1999: 169]. Jest to związane z wierzeniami cerkiewnymi, że w okresie czterdziestu dni po śmierci dusza zmarłego jest przygotowywana do sądu Bożego.

⁶ Informacja zaczerpnięta na podstawie rosyjskich źródeł internetowych. Zob. [online] <<http://www.nekrolog.pro/pishem-nekrolog/570-sovety-kak-pravilno-napisat-nekrolog-ili-soboleznovaniya>>, dostęp: 19.11.2012.

⁷ E.A. Unukowicz, badając telegramy kondolencyjne, również odnotowuje ich szczególną formę międzygatunkową. Zdaniem tego autora, tworzą one specyficzny stylistyczny podsystem języka, charakteryzujący się swoimi własnymi cechami [zob. Унукович 2010: 102].

- *Скорбим вместе с Вами;*
- *Это наша общая боль;*
- *Примите самые искренние соболезнования;*
- *Разделяю с Вами страшную боль;*
- *Сочувствую Вам;*
- *Выражаю сочувствие по поводу трагедии;*
- *Переживаю вместе с Вами;*
- *Я глубоко потрясен случившейся трагедией;*
- *Сострадаю вместе с Вами.*

Wybór odpowiednich środków językowych zależy również od stopnia bliskości i jakości relacji z odbiorcą. W formułach kondolencyjnych najczęściej stosowane są zdania osobowe. Formy bezosobowe napotykałyśmy zdecydowanie rzadziej.

Jak już nadmieniono, w rosyjskiej przestrzeni językowej nekrolog (*некролог*) i kondolencje (*соболезнование*) rozpatrywane są jako osobne gatunki [Митина 2012: 56]⁸. Jak uważa E.A. Mitina, głównym celem kondolencji jest wyrażenie współczucia z powodu dużego smutku (funkcja konsolacyjna) [Митина 2012: 56]. Kondolencje można nazwać gatunkiem reakcyjnym z perfektywną perspektywą, ponieważ pojawiają się w języku jako reakcja na wcześniejsze wydarzenie (śmierć człowieka). Dodatkowo konwencja w tego typu etykietalnych formułach zakłada obligatoryjną odpowiedź zwrotną, czyli podziękowanie.

Jedną z cech omawianego gatunku jest jego realizacja w momencie mowy lub pisanja, dlatego najczęściej wykorzystywana jest forma czasu teraźniejszego czasowników, np. *переживаю, соболезную, сочувствую* itp. Również w internetowych wpisach kondolencyjnych spotyka się takie formy czasowników:

- (1) *Я и моя семья очень сочувствуем вам* [Аскалон, Якутск, крестьянин];
- (2) *Братья Поляки! Скорбим вместе с Вами* [Константин, Подмосковь, рабочий];
- (3) *Вы не одни в своей беде, мы скорбим вместе с Вами* [Александр, Финансы, Санкт-Петербург];
- (4) *Искренне разделяем боль утраты. Скорбим вместе с польским народом!* [Дмитрий Хайдоров, Образование, Москва];
- (5) *Сочувствую и плачу вместе с вами* [Ася, Москва]⁹.

Dla formuł mających bardziej oficjalny charakter właściwe są konstrukcje analityczne z rzeczownikami *соболезнование, сочувствие, скорбь, боль* itp. Najczęściej są to realizacje typu: *выражаем соболезнования, примите соболезнования, примите глубокую скорбь, передаю соболезнования, приносим соболезнования, выражаем сочувствие, пребываем в глубокой скорби, разделяем боль*.

⁸ W polskich opracowaniach przeważa pogląd, że kondolencje stanowią odmianę nekrologu. Nie wielu badaczy, w tym Jerzy Sierociuk, uznają kondolencje za odrębny gatunek tekstu [zob. Sierociuk 2002: 71–72].

⁹ We wszystkich przykładach zachowano oryginalną pisownię. W nawiasie kwadratowym podano nick autora oraz miejsce jego pochodzenia, zamieszkiwania lub przebywania, a czasem zawód bądź sferę aktywności zawodowej.

Podtypem konstrukcji analitycznych, stanowiących element strategii wypowiedzi, mogą być struktury z czasownikiem modalnym (z odcieniem życzącym), z użyciem czasownika modalnego *хотеть*, np.:

- (6) *Хочу выразить Вам соболезнование и пожелать крепости духа* [Тамара, Николаев, Украина; бухгалтер];
- (7) *Хочу еще раз принести свои соболезнования всей Польше, сказать слова любви и дружбы* [Нина Васильевна, Москва, предприниматель];
- (8) *Хочу выразить соболезнование польскому народу* [Вероника, Улан-Удэ, наука];
- (9) *Хочу разделить боль утраты с родственниками погибших* [Юля, Торговля, Киев];
- (10) *Хочу выразить искреннее соболезнование всему польскому народу* [Олег, Батайск];
- (11) *Глубочайшие соболезнования хочу передать родственникам и близким погибших* [Константин, Тюмень];
- (12) *Хочу выразить глубокие, искренние соболезнования польскому народу* [Максим, Москва, художник].

Można również zaobserwować dość częste użycie struktur nominatywnych z zastosowaniem dewerbatywów. Brak czasownika nie powoduje niezrozumienia wypowiedzi ze względu na konsytuację, w jakiej powstaje wypowiedź, np.:

- (13) *Мои соболезнования всему польскому народу* [Анна, Тюбинген, Германия; студентка];
- (14) *Мои соболезнования польскому народу в связи с авиакатастрофой...* [Фарит С., Магнитогорск];
- (15) *Мои соболезнования всему польскому народу, всем родным и близким погибшим* [Vladimir, Portland, USA];
- (16) *Искренне жаль. Мои соболезнования родственникам и всему польскому народу* [Денис, Санкт-Петербург, бизнесмен];
- (17) *Мои соболезнования... Пусть все плохое останется в прошлом, а впереди будут только близкие и теплые отношения* [Дмитрий, Москва, менеджер].

Wypowiedzi tego typu mają uproszczoną formę gramatyczną, jednakże w nie mniejszym stopniu wyrażają solidarność w cierpieniu z żałobnikami.

Zamierzając stworzyć obraz rosyjskich kondolencyjnych wpisów internetowych po katastrofie polskiego samolotu pod Smoleńskiem, należałoby zwrócić uwagę na następujące ich elementy: 1) formuły inicjalne zawierające przede wszystkim formuły kondolencyjne; 2) podanie powodów składania kondolencji; 3) dane identyfikacyjne adresatów; 4) dane identyfikacyjne i charakterystykę osób zmarłych; 5) dane identyfikacyjne autorów [Kaptur 2012: 66]. Rosyjskim wpisom internetowym nieobce są również inne elementy, nawiązujące do pamięci, modlitwy, opieki Bożej, solidarności w cierpieniu, sympatii do Polaków.

Formuły inicjalne wpisów internetowych nie mają jednorodnej struktury, jednak mieszczą się w nurcie tekstów kondolencyjnych. Rozmaitość spotykanych sposobów wyrażania formuł otwierających zależy przede wszystkim od indywidualnego odbioru tragedii przez autorów. Jak zauważa E.A. Unukowicz, zabieg, w którym narracja prowadzona

jest w imieniu 1. osoby, tworzy atmosferę intymności i prawdziwości w komunikacji i tym samym wpływa na świadomość i myśli adresata [Унукович 2010: 102].

Najczęściej kondolencje są wyrażane za pomocą fraz:

- *Выражаю соболезнование...*;
- *Приносим соболезнования...*;
- *Соболезную...*;
- *Сочувствую...*;
- *Скорбим...*

Ilustrują to następujące przykłady:

- (18) *Выражаю глубокое соболезнование от себя и членов моей семьи всему польскому народу* [Елена, Студентка, Воронеж];
- (19) *Приносим глубочайшие соболезнования. Крепись, Польша* [Наталья, Предприниматель, Чусовой];
- (20) *Примите самые искренние соболезнования. Россия с вами* [Юрий, Инженер, Санкт-Петербург];
- (21) *Соболезную и сочувствую вам, это трагедия* [Михаил, Москва, торговля];
- (22) *Скорбим вместе с Вами. Понимаем, как это тяжело* [Nine10807, Преподаватель, Волгоград];
- (23) *Приносим искренние соболезнования родным и близким погибших под Смоленском* [Марина, Финансовый аналитик, Санкт-Петербург];
- (24) *Искренне сочувствую всем гражданам Польши, крепитесь, мы всегда будем с вами, россияне всегда были и есть ваши самые преданные друзья* [Стелла, Москва, руководитель];
- (25) *Скорбим вместе с народом Польши* [Владимир, Пенсионер, Силламяэ, Эстония].

Formuła inicjalna jest przedstawiana również w bardziej skrótowej formie za pomocą samego rzeczownika *соболезнование* (dość często spotykamy też formę liczby mnogiej – *соболезнования*). Wpisy tego rodzaju są przejawem procesu kompresji językowej. Takim dewerbatywom towarzyszą przymiotniki intensyfikujące stan emocjonalny nadawcy typu: *глубокий, искренний*:

- (26) *Мои искренние соболезнования полякам и Польше в связи с ужасной катастрофой самолета польского Президента* [Леонид Мадалиев, Ростов-на-Дону];
- (27) *Искренние соболезнования всему польскому народу (я тоже по бабушке – полячка)* [Елена, Тбилиси];
- (28) *Искренние соболезнования полякам и Польше!!* [Александр, Москва, наука];
- (29) *Глубокие и искренние соболезнования польскому народу и родным-близким погибших!* [Любовь Очирова, Улан-Удэ, Бурятия; торговля].

Spora grupa wpisów nie powiela w części inicjalnej powszechnie występujących skonwencjonalizowanych połączeń bezpośrednio związanych z przekazem kondolencji. Nadawcy elektronicznych kondolencji umieszczają na początku informacje o swoim stanie emocjonalnym i osobistym stosunku do tragicznych wydarzeń. W tym przypadku najczęściej spotykamy leksemy kwalifikacji stanu psychicznego typu: *потрясен, шок, ужасно, трагедия, утрата*, np.:

- (30) *Глубоко потрясен гибелью президента Польши, его жены и других. Выражаю соболезнование родным и близким погибших и всему польскому народу* [Николай Беляев, Юрист, Пермь];
- (31) *Я потрясена случившимся под Смоленском* [Петрова Ирина, Студентка, Москва];
- (32) *Вся наша семья и близкие потрясены падением самолета с польской делегацией во главе с президентом* [Елена, Москва];
- (33) *Сообщение о трагедии было шоком!* [Зинаида, Чита, инженер-строитель];
- (34) *Это так ужасно! Это так тяжело! Скорбим вместе с вами дорогие наши братья и сестры!* [Valery, Vaku];
- (35) *Был глубоко тронут трагедией Вашего народа...* [Александр, Логист, Москва];
- (36) *Ужасная трагедия унесла культурный цвет Польши* [Татьяна, г. Севастополь, Крым; бухгалтерия];
- (37) *Страшная трагедия! Утрата невозполнимая!!* [Татьяна, Санкт-Петербург, руководитель];
- (38) *Страшная, потрясающая меня и, думаю, весь мир трагедия!* [Светлана, Сахалинская область, госслужащая].

Przekaz stanu emocjonalnego nadawcy w części inicjalnej niewątpliwie ma na celu uwypuklenie osobistego zaangażowania się w tragedię, współcierpienia, braku logicznego wytłumaczenia tego, co się wydarzyło. Co zrozumiałe, podobnie na śmierć pasażerów tupolewa reagowali polscy autorzy kondolencji [zob. Kaptur 2012: 68; Hordarska 2011: 28].

Oprócz wymienionych przykładów wysokim stopniem emocjonalności odznaczają się również wpisy kondolencyjne rozpoczynające się od apostrof, które jednocześnie służą jako nośnik **identyfikacji adresatów przekazu**. Zastosowanie w tym przypadku apostrof wykazuje znaczne odejście od typowych kondolencji. Być może obecność apostrofy uwarunkowana jest brakiem bezpośredniego kontaktu między nadawcą i odbiorcą komunikatu, zmniejszenia dystansu między nimi, chęcią zwrócenia uwagi odbiorcy. Podstawowa funkcja apostrofy polega na nazwaniu adresata, przyciągnięciu i utrzymaniu jego uwagi, co w danym przypadku ma zastosowanie. Wydaje się jednak, że za tego typu zwrotami kryją się jeszcze inne funkcje, związane z subiektywnym stosunkiem nadawcy do adresata. Jak zauważa N.D. Arutiunowa, apostrofa posiada dwoisty charakter, to znaczy z jednej strony pozwala na identyfikację adresata jako odbiorcy komunikatu, a z drugiej – wyraża stosunek emocjonalny mówiącego [Арутюнова 1976: 355].

W zaprezentowanym materiale, oprócz apostrof o typowej funkcji identyfikacyjnej (nominacyjnej), występują również apostrofy o charakterze wartościującym. Użycie w roli apostrof wyrazów z kręgów pojęciowych nawiązujących do relacji rodzinnych, etnicznych i narodowych podkreśla indywidualne postrzeganie i osobisty stosunek do odbiorców. Stanowi to również ocenę tych relacji na płaszczyźnie aksjologicznej [Нарлох 2013: 181–191]. Zwraca uwagę wyłącznie pozytywny ładunek oceniający. Potwierdzeniem tego może być bardzo częste użycie przymiotników dodatnio wartościujących typu: *уважаемый, дорогой, милый, добрый*, co obrazują następujące wpisy:

- (39) *Уважаемые друзья, братья и сестры! Примите истинное соболезнование вашему народу и каждому поляку, переживающему эту страшную трагедию,*

- принесую столько несчастья семьям и близким!* [Черенков Сергей, Москва, общественная деятельность];
- (40) *Уважаемые поляки! Примите мои самые глубокие и искренние соболезнования! Мы скорбим вместе с Вами!* [Алексей, Прокопьевск];
- (41) *Дорогие польские братья, я спешу выразить свое соболезнование всем тем, кто потерял в этой катастрофе близких, родных* [Сергей, Смоленск, Технический специалист];
- (42) *Дорогие жители Польши, вы не одни в вашей горе. Мы скорбим и молимся с вами. Царствие Небесное всем погибшим!* [Лена, Москва];
- (43) *Поляки, милые наши соседи, в эту трагическую минуту русский народ скорбит вместе с вами* [Екатерина, Владивосток];
- (44) *Милые, добрые Люди Польши, мы скорбим и вместе с вами плачем все дни как погид ваш президент вместе с супругой* [Галина Волошкова, Пенснерка, Оренбург].

Na tle powyższych przykładów dość niezwykle wyglądają apostrofy kierowane bezpośrednio do odbiorcy zbiorowego, którym staje się Polska jako uosobienie całego społeczeństwa polskiego. W tym przypadku uogólnienie adresata przybiera skrajny charakter, co wzmacnia płaszczyznę stylistyczną kondolencji. Tego typu zwroty nadają wypowiedzi charakter podniosły i uroczysty [Нарлох 2013: 181–191]. Wybór takiej strategii nadawczej jest uwarunkowany zapewne niespotykanym rozmiarem tragedii, odczuwanej przez cały naród polski, który utracił część elity swojego kraju. W związku z tym nie dziwi przekonanie, że rozmach tragedii odczuł cały naród polski. Obrazują to następujące wpisy:

- (45) *Польша, мы скорбим вместе с тобой!* [Александра, Новосибирск];
- (46) *Польша, прими наши соболезнования* [Полина, Екатеринбург];
- (47) *Польша, мы скорбим и плачем вместе с Вами* [Дарья, Ярославль];
- (48) *Польша, прими мои искренние соболезнования!* [Дмитрий, Санкт-Петербург];
- (49) *Скорблю вместе с тобой, ПОЛЬША, по всем погибшим...* [Елена, Окуловка];
- (50) *Польша, русские люди всем сердцем с вами...* [Ирина, Белгород].

Bezpośredni zwrot do Polski jako odbiorcy komunikatu może również wskazywać na pewną patetyczność wypowiedzi. Tym niemniej, jak wykazują przykłady, patetyczność nie jest pozbawiona elementów emocjonalnych, a nawet potocznych, por.:

- (51) *Мы с вами, Польша!* [Женк, Москва];
- (52) *Польша! Нет слов ... Просто комок к горлу...* [Алексей, Красноярск];
- (53) *Прости нас, Польша!* [Сергей, Самара];
- (54) *Польша, держись!* [Светлана, Москва].

Z przywołanych wpisów wynika, że internetowe kondolencje cechuje dynamizm wypowiedzi – można w nich odnaleźć elementy quazi-dialogu wewnątrz tekstu. Zastosowanie dialogizacji, poprzez wprowadzenie apostrof, sprzyja niwelowaniu oficjalności komunikatu, dlatego tak często tego typu wypowiedzi przyjmują charakter intymny, nawiązujący wręcz do rodzinnego typu kontaktów.

Można zauważyć, że niekiedy nadawca zdaje sobie sprawę z faktu, iż właściwym odbiorcą przekazu nie jest osoba, która czyta kondolencje. Zasadność tego twierdzenia

jest uwarunkowana miejscem publikacji wpisów. W celu złożenia kondolencji, wyrażenia swego współczucia, nadawcy wykorzystują anonimowego pośrednika:

- (55) *Крепитесь, дорогие, мы вместе с Вами. Особенно тяжело сейчас родным и близким. Передайте, что мы скорбим вместе с ними* [Olga, Moskwa, пензионерка];
- (56) *Пожалуйста, передайте и мои прочувствованные соболезнования семьям всех погибших – им труднее всех... Дочери, брату, маме Качинского, родственникам его супруги и членам их семей – мужества и сил жить дальше* [Асия, Петербург, экономист].

We wpisach kondolencyjnych unika się mówienia wprost o **powodach składania kondolencji**. Mamy tutaj do czynienia z brakiem bezpośredniego nawiązywania do śmierci. Tabuizacja śmierci mieści się w kanonie kulturowym społeczeństwa i stanowi „społecznie usankcjonowane unikanie pewnych słów” [Lachur 2004: 62]. Zakaz mówienia o śmierci wiąże się z poszanowaniem uczuć osób cierpiących z powodu utraty bliskich, którym tego rodzaju słowa sprawiają niewątpliwie ból. Najczęściej w wypowiedziach zamiast słowa *śmierć* (ros. *смерть*) występują leksemy *трагедия*, *беда*, *горе*:

- (57) *Друзья, искренне сочувствую вашему горю. Скорблю вместе с вами. Очень хочется надеяться, что эта трагедия не оттолкнет наши народы друг от друга. Иначе зачем тогда господь послал нам это испытание* [Сергей, Абакан, экономист];
- (58) *Эта страшная трагедия потрясла весь мир. Россия вместе с народом Польши скорбит* [Людмила, Москва];
- (59) *Какая страшная трагедия! Примите наши искренние соболезнования, мужайтесь, пусть земля погибшим будет пухом* [Ольга, Предприниматель, Зеленоград];
- (60) *Соболезнуем. Переживаем Вашу беду вместе с вами как свою. Крепитесь. Да поможет Вам Бог!* [Александр, Менеджер, Москва];
- (61) *Мне очень жаль, что у вас случилось такое горе...* [Маргарита, Служащая, Челябинск].

Niemówienie wprost o śmierci należy do kanonu gatunku kondolencji, dlatego też należałoby spodziewać się całkowitego braku leksemów nazywających to zjawisko. Na podstawie tylko pobieżnego przeglądu materiału można stwierdzić, że wspomnienie śmierci jest dość często odnotowywane, głównie za pomocą synonimów rzeczownika *смерть*. Obranie takiej strategii bynajmniej nie ma na celu sprawienia jakiegokolwiek bólu osobie cierpiącej, wynika to raczej z oficjalnego charakteru wypowiedzi. Uogólnienie i poniekąd abstrahowanie od konkretnego adresata wpisów sprzyja tworzeniu tabuistycznych formuł, które zwyczajowo należą do zakazanych środków językowych omawianego gatunku¹⁰. W związku z tym odnotowano leksemy typu *погибнуть*, *смерть*, *гибель*. Oto kilka przykładów mówiących bezpośrednio o śmierci osób:

¹⁰ Przykładowe eufemizmy związane ze śmiercią, także występujące w nekrologach, zob. Dąbrowska [1993: 90–110]; Engelking [1984: 119–125]; Kaptur [2008: 58–69]; Leszczyński [1988: 15–16]; Szwecow-Szweczyk [1974: 285–293].

- (62) *Погибли люди...! Какие бы посты они не занимали, это прежде всего люди!* [Федор Федорович Егоров, Тверь, Дальнебойщик];
- (63) *Друзья! Выражаю вам самые глубокие соболезнования в связи с гибелью вашего президента и части военного и политического истеблишмента* [Александр, Студент, Ангарск, Иркутская область];
- (64) *Искренне соболезную народу дружественной Польши по поводу трагической гибели Президента Польши и лучших представителей Польши* [Сергей, Бизнес, Омск];
- (65) *Уважаемые поляки! Я с вами вместе, очень потрясена такой нелепой смертью* [Helena Multisilta, Helsinki, художница];
- (66) *Мы все очень сильно переживаем смерть польских людей, с болью принимаем близко к сердцу трагедию близких и родственников поляков, погибших под Смоленском* [Надежда, г. Изюм, Харьковской обл.];
- (67) *Смерть – это всегда трагедия и горе для любого здравомыслящего человека, приношу мои соболезнования родственникам и друзьям погибших, а так же всему народу Польши* [Владимир, Н.-Новгород].

W drugiej części artykułu zostaną przybliżone kolejne obligatoryjne składniki wpisów kondolencyjnych, takie jak identyfikacja osób zmarłych i nadawców wpisów, charakterystyka osób zmarłych i formuły finalne.

Bibliografia

- Chlebda, W. (1993). *Z badań nad frazeologią gatunków mowy (rosyjski nekrolog prasowy)*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu. Filologia Rosyjska 31, s. 49–62.
- Dąbrowska, A. (1993). *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*. Wrocław.
- Engelking, A. (1984). *Istota i ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci)*. Przegląd Humanistyczny 4, s. 115–129.
- Hodarska, M. (2011). *Emocje i wartości w nekrologach ofiar katastrofy pod Smoleńskiem*. Zeszyty Prasoznawcze 1–2, s. 26–40.
- Kaptur, E. (2008). *Językowy kształt współczesnych nekrologów prasowych (na materiale poznańskich dzienników z roku 2001)*. Poznań.
- Kaptur, E. (2012). *Co mówią internetowe księgi kondolencyjne? Językowy kształt wybranych wpisów kondolencyjnych po katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem*. W: K. Michalewski (red.). *Język nowych mediów*. Łódź, s. 63–74.
- Klimowicz, T. (1996a). *Nekrolog*. W: T. Klimowicz. *Przewodnik po współczesnej literaturze rosyjskiej i jej okolicach (1917–1996)*. Wrocław, s. 180–187.
- Klimowicz, T. (1996b). *Wprowadzenie do nekrokultury (nekrologi w piśmie „Litieraturnaja gazeta”)*. Studia Litteraria Polono-Slavica 2, s. 161–181.
- Kolbuszewski, J. (1997). *Z głębokim żalem... O współczesnej nekrologii*. Wrocław.
- Lachur, C. (2004). *Zarys językoznawstwa ogólnego*. Opole.
- Leszczyński, Z. (1988). *Szkice o tabu językowym*. Lublin.
- Markunas, A., Uczitiel, T. (1999). *Leksykon chrześcijaństwa, rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*. Poznań.
- Sierociuk, J. (2002). *O niektórych różnicach językowych pomiędzy Poznaniem, Krakowem i Warszawą (na przykładzie nekrologów i kondolencji prasowych)*. Slavia Occidentalis 59, s. 71–78.

- Szwecow-Szewczyk, M. (1974). *Tabu i eufemizmy językowe dawniej i dziś*. Poradnik Językowy 6, s. 285–293.
- Арутюнова, Н.Д. (1976). *Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы*. Москва.
- Золотухин, Е. (2011). *Как пишут сложные некрологи?* Некролог 1, s. 7.
- Митина, Е.А. (2012). *Речевой жанр «соболезнование» в русской лингвокультуре*. Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение 2(256). Вып. 62, s. 56–58.
- Нарлох, А. (2013). *Идентификация и образ адресата в интернет-соболезнованиях*. Studia Rossica Posnaniensia 38, s. 181–191.
- Петров, Ф.Н. (1982). *Словарь иностранных слов*. 9-е изд. Москва.
- Унукович, Е.А. (2010). *Телеграмма соболезнования как сжатый политический текст*. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка 2(189), s. 98–105.
- Strona internetowa (dostęp: 19.11.2012)
<http://www.nekrolog.pro/pishem-nekrolog/570-sovety-kak-pravilno-napisat-nekrolog-ili-soboleznovaniya>

Summary

Russian Online Condolence Entries (part 1)

The core of the analysis constitutes an online obituary as a literary genre. The material subject to analysis will be presented in two articles. This article is the first part. It is an attempt to study Russian condolence entries addressed to Poles after the state president's plane crash on 10th April 2010. The material has been excerpted from contemporary Russian electronic media. There have been specified composition and genre features of obituaries and their basic functions. There have also been presented the formal structure and obligatory elements of online condolences such as opening formulas or identification of addressees. Further composition elements of the genre in question will be discussed in the following article.